

Диспенсціоналісти для диференціації віруючих епохи Церкви вводять термін **“Судний престол Христа”**, призначення якого – судити віруючих за їх справами (1 Кор. 3:13; 2 Кор. 5:10).

У диспенсціоналістів є своя специфіка тлумачення другого приходу Христа та подальших подій. Тут пропонується така хронологія. У кінці Великої Скорботи Христос буквально у своєму тілі повернеться на Землю, щоб здійснити суд і заснувати тисячолітнє Царство (Зах.14:4, 9-21; Мт. 9:25-31; Об. 20:4). Святі Старого Заповіту й періоду Великої Скорботи у цей час воскреснуть, щоб успадкувати Царство (Об. 20:4). Христос судитиме євреїв та поган. Спасенні євреї увійдуть у тисячолітнє Царство, а неспасенні – будуть вкинуті до зовнішньої темряви (Мт. 25:21,30). Невіруючі погани будуть судимі в долині Йосафата (долина Кедрон – Зах.14:4) залежно від їхнього ставлення до євреїв (Мт. 25:40). Ті, що повірять у месію, успадкують Царство (Мт.25-34), невіруючі – будуть відкинуті для вічних мук (Мт. 25:46).

Диспенсціоналісти, говорячи про народ, який буде жити у тисячолітньому Царстві (Єрусалимі), мають на увазі Ізраїль, який буде зібраний з усіх навернених народів (Мт. 24:13; Зах. 12:10-14). Тисячолітнє Царство, за цією теорією, буде мати такі характеристики, які й приваблюють віруючих: досконале навколишнє середовище у фізичному та духовному плані. Це буде час миру (Мих. 4:2-4); час радості (Іс. 61:7,10); час заспокоєння (Іс. 40:1-2); час, коли не буде бідності (Ам. 9:13-15) і хвороб (Іс. 35:5-6); час праведності (Мт. 25:37); час покори (Єр. 31:33); час святості (Іс. 35:8); час істини (Іс. 65:16) і час повноти Святого Духа (Іол. 2:28-29).

Єрусалим, згідно цієї теорії, займає особливе місце. Він стає центром світу та панування (Зах. 8:3). Кінець тисячолітнього періоду тут традиційний: воскресіння невіруючих усіх часів, їх осудження та вкинення в озеро вогняне (Об. 20:1-15); вкинення туди ж диявола, звірину (антихриста) та неправдивого пророка (Об. 20:10).

Будуть також судимі небо і земля, оскільки вони були територією повстання диявола проти Господа (2 Пет. 3:10). Після цього – вічність для викуплених з Христом (Об. 21-22; Євр. 12:22-24) [Еннс П. Вказана праця.- С. 426-433].

Проведене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Глобальні проблеми сучасності (природні та соціальні катаклізми) актуалізують в останній час есхатологічні віщування кінця світу.
2. Об'єктом есхатологічних віщуваль є доктрина ідеального тисячолітнього Царства (хіліазм-міленіалізм), яке

пропонується як результат другого пришествя Христа та оновлення світу.

3. Проблема тисячолітнього Царства розглядається хіліастично-міленіалістичними теоріями в контексті трьох доктрин: аміленіалізму, постміленіалізму, історичного та диспенсацийного преміленіалізму з точки зору того, коли воно наступить – до, чи після пришествя Христа.
4. Ці доктрини стають привабливими для віруючих, оскільки вони пропонують їм дві важливих преспективи: а) спасіння через воскресіння з мертвих; б) уникнення Божого суду та життя у вічності.
5. Ідею тисячолітнього Царства можна вважати спробою реалізації на ілюзорному рівні (т.зв. компенсаторна функція релігії) віковичної мрії людства про суспільство рівності, справедливості, миру і благополуччя.

*М.Мурашкін** (м. Дніпропетровськ)

ФЕНОМЕН САМОДОСТАТНОСТІ МІСТИКО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ: МІСЦЕ В РОЗУМІННІ ПОДІБНОСТІ ХРИСТІАНСТВА, ДАОСИЗМУ, РЕЛІГІЇ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ І СУЧАСНОГО МІСТИЦИЗМУ

Постановка проблеми зводиться до того, що розуміння повноти як певного стану свідомості притаманне не тільки християнству. Аналіз останніх досліджень з цього питання передбачає розгляд пустоти як повноти в китайському містицизмі. З огляду на це, мета статті – виділення феномену самодостатності й віднайдення подібності християнства, даосизму, релігії давніх українців і сучасного містицизму.

Феномен самодостатності є немотивованим екстатичним станом людини. Цей стан супроводжується творчим осяянням. При даному стані дух неінтенціональний. Феномен самодостатності виникає при спонтанному нівелюванні відчуття неповноцінності й недостатності в

* Мурашкін Михайло Георгійович - кандидат біологічних наук, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри гуманітарних дисциплін Дніпропетровської державної фінансової академії.

процесі становлення здатності особистості керувати надлишком своїх спонук.

Феномен самодостатності, як предмет феноменології особистісного «Я» людини, виявляється в колі таких процесів, як зміни відчуття неповноцінності на відчуття повноти (самодостатності) і навпаки. Відчуття неповноцінності й набуття відчуття повноти яскраво подано в релігії прозріння, що особливо виражено в християнстві. Якщо ми розглядаємо феномен самодостатності, то починаємо мову про релігію прозріння, де розглядається відсутність успіху дій як причина появи відчуття неповноцінності й усунення цього відчуття шляхом включення компенсаторних процесів, що веде до суб'єктивного переживання відчуття самодостатності й просвітління душі як релігійної, так і нерелігійної людини.

Згадка про відчуття повноти потребує звернення до світових релігій, де ця повнота розуміється як стан людини. Цей стан подається як істинне світло, яке часто не помічають оточуючі. Світло правдиве світ не пізнав (Ів 1:9, 1:10). Для людини, яка переживає стан самодостатності, він є світлом – надто значущим і важливим. Він не піддається відчуттю й пізнанню. Він – суб'єктивний. Навіть свої люди (Ів 1:11) не приймають і не розуміють цього суб'єктивного переживання, не бачать його і не знають його (Ів 14:17). Але від повноти цієї приходять благодать людині (Ів 1:16). Самодостатня повнота - від неї переживання благодаті як звільнення від недостачі (неповноти). Під повнотою розуміється Бог (Ів 1:16). Із-за суб'єктивності переживання цього Бога не бачив ніхто ніколи (Ів 1:18). Цей стан позбавлений змісту [Ясперс К. Общая психопатология.- М., 1997.- С. 152]. Більше того, не кожен здатен відчути цей стан Бога, тобто побачити Царство Боже. Для цього необхідно народитися згори (Ів 3:3), а, простіше кажучи, мати природну схильність відчувати подібні стани в більш-менш вираженому вигляді. Природна схильність передбачає народження з води і духу (Ів 3:5), що можна зіставити з народженням з води даосів [Уотс А. Дао – путь воды.- К., 1996.- С. 1-288]. Тобто припускається чутливість і слабкість нервової системи, передбачається бути вівцею, а не вовком. Цей дух і є станом самодостатності із-за того, що людина не знає, звідки приходиться цей стан і куди він йде (Ів 3:8).

Стан самодостатності, або Духу, не вимірюється (Ів 3:34), не управляється за кількісною необхідністю. Він приходиться ніби згори, після чого людина вже не прагне чогось із зовні, оскільки джерело відкривається в ній самій. У людини є потреба не тільки не мати прагнення (Ів 4:15), а й потреба не бажати його. Знайдення відсутності

прагнення – це і є та пожива, яка розуміється під станом самодостатності або повноти, або Царства Божого, або Духу. Цю поживу не знають оточуючі (Ів 4:32), вона - суб'єктивна. Але, маючи її, людина називає себе Богом, робить себе рівною Богу (Ів 5:18), тобто перестає прагнути (Ів 3:35). Здатність до подібних переживань має бути дана людині від народження (Ів 6:65). Цих переживань оточуючі можуть не знати (Ів 7:28). Вони не з цього світу (Ів 8:23), тобто не мають чітких причин і неінтенціональні, не спрямовані, але роблять людину вільною (Ів 8:32) від неповноти, недостатності, неповноцінності, коли людина виконує пожадливість (Ів 8:44). Не виконуючи пожадливість, людина відчуває себе Богом (Ів 10:33), самодостатною. Про це вона говорить й іншим, що вони Боги (Ів 10:34). Подібні стани тимчасові, трапляються у звичайній людині, яка може розжалобитися, зворушитися (Ів 11:33), розплакатися (Ів 11:34). При цьому розжалобитися внутрішньо, у собі (Ів 11:38). Проте людина відчуває у собі й особливий світ і говорить не від себе (Ів 12:49), а від імені цього особливого світу як самодостатнього, як Царства Божого, як Отця Небесного (Ів 12:49). Дотримуючись заповідей як терпіння, як практики терпіння до людини, стан самодостатності одного разу настає сам (Ів 14:21). Тоді людина безстрашна (Ів 14:27). Лише людині непристосованій, не зі світу цього судилося відчути феномен самодостатності. Лише вона обрана (Ів 15:19) для цього. Від непристосованості й недостатності людина буде сумна, але сум буде в радість (Ів 16:20). Та спочатку відчувається скорбота, а потім безпам'яття від радості (Ів 16:21). Після суми приходиться радість (Ів 16:22).

Самодостатність – це особлива радість. Тоді людина залишає світ і йде до Отця (Ів 16:28). Але вона, у той же час, і виходить від Бога (Ів 16:27), відчувши перед цим самодостатність. Це проглядається в людині, коли вона не має якоїсь потреби (Ів 16:30). Тоді оточуючі розуміють, що вона від чогось вищого, має вищий стан духу, тобто вона від Бога вийшла (Ів 16:30). Тоді видно, що людина перемогла світ (Ів 16:33), має владу над тілом (Ів 17:2) і радість досконалу (Ів 17:13). І лише коли людина не від світу цього, не в гуморі, на зміну приходиться цілісність і повнота, коли людина досконала в одно (Ів 17:23). Але це - суб'єктивно, і світ оточуючих людей цього не пізнав (Ін. 17:25). Це - Царство не від світу цього (Ів 18:36), не звідси (Ів 18:36). Із цього і царство глибин людської душі, яка не має потреби (Ів 16:30), що змінюється прагненням (Ін. 19:28). Відсутність потреби і прагнення змінюють один одного. Самонедостатність поступається місцем самодостатності. У людині є все - самодостатність, самонедостатність, повнота і неповнота, повноцінність і неповноцінність. Одне перетворюється в інше. Людина в різний час

різна. Буває, що людина боїться, а є моменти, коли повністю відсутній страх. Це - самодостатність. Вона приходить сама. Для цього не потрібно нічого робити, а тільки терпіти.

Феномен самодостатності містико-естетичного досвіду, на перший погляд, зовсім не пов'язаний з мораллю людини із-за того, що виникає він спонтанно і ми не можемо визначити, з яких причин з нами відбуваються подібні явища. Проте відомо, що з появою феномену самодостатності в людини відсутня боротьба мотивів. Вона взяла на себе певні зобов'язання, поклялася їх виконувати, а мораль і закон вимагають від нас виконання того, що ми обіцяли [Слинин Я. А. Феноменология интересубъективности.- СПб., 2004.- С. 158], але, у той же час, людина спокушається іншими речами. Вона клянеться дотримуватися обіцяного й порушує клятву, спокушається, коли її відвідує лукавий, коли Царство Боже залишає її, коли вона не Бог. Проте у якість моменти свого життя вона і є Бог (Ів 10:34). Біблійні положення про те, що люди самі по собі у певні моменти свого життя є богами, орієнтуються на те, що Бог не якась зовнішня сила, що створила світ за сім днів (а за сім днів світ творить сама людина-Бог у своїй уяві), а просто певний стан людини. За таких орієнтирів сама Біблія стає атеїстичною. Ця атеїстичність надзвичайно яскраво подана в містицизмі ХХ ст. Розглянемо особливості цього напрямку на прикладі «Записних книжок» Д. Кришнамурті. Та спочатку коротко зупинимося на житті та вченні самого автора.

Джидду Кришнамурті з дитинства був схильний до екстазу, чим, певне, компенсувалося його надмірна неуважність, мрійливість, погана пам'ять на конкретні факти, конкретику фізичної реальності [Див.: Landau R. Godis My adventure.- L., 1964.- P. 200-201]. Прагнення піти від суму, від уз [Див.: Suares C. Krishnamuti and the unity of man.- Bombay, 1955.- P. 48] у Джадду змінювалося станом захоплення. Сором'язливість, стриманість, нервовість поступово спадали, даючи місце стану щастя. З роками у Кришнамурті свідомість стала виразнішою, яснішою, хоча схильність до екстатичних станів залишилася. Різкі перепади в станах свідомості відбувалися протягом усього його життя. Його знамениті «Записні книжки» є яскравим прикладом містичного досвіду в історії містицизму й займають особливе місце хоча б через те, що сам Д. Кришнамурті, його соціальне начало, привнесене вихованням, зовнішнім впливом, різко коливалося від теїзму до атеїзму, від поглиненості образом Будди до таких заяв, як «нема ніякого бога, крім людини, що стала досконалою» (Переклад тут і далі мій – М. М.) [Там само.- P. 69]. При цьому весь його містичний досвід, усе його екстатичне переживання єдності зі світом втрачало релігійне коріння, являючи собою природну

своєрідність його психічного складу. Вищезазначені факти дають підстави не розглядати праці Д.Кришнамурті в культурній традиції містичного класицизму, а віднести їх до неокласичного містицизму (постнеокласицизм ситуації постмодерну), що утворив у ХХ столітті напрям нерелігійного спиритуалізму [Див.: Бросс Ж. Духовные учителя.- СПб., 1998.- С. 143]. Містицизм постнеокласичної форми можна віднести до неомістицизму, де культ сповідання – це людський стан, який вважається вищим, особливим, витончено неповторним. Праці Д. Кришнамурті – яскравий феномен неомістицизму в умовах постмодерну.

Досліджуючи «Записні книжки» Д. Кришнамурті, можна відразу виявити характер станів, що описуються ним, станів, що виникають спонтанно, без видимих причин і не потребують якогось стимулюючого агента ззовні. При такій характеристиці ми стикаємося з явищем внутрішніх трансформацій людської особистості. Наведемо конкретні приклади із «Записних книжок», які показують виникнення стану самодостатності. Так, ми читаємо: «Із внутрішніх глибин прийшла ця сила... Здавалося, у неї не було коренів, не було причини» [Krishnamurti J. Notebook. (далі – Notebook).- L., 1985.- P. 48]. Автор декілька разів підкреслює, що самодостатність не мала причини, не була результатом чогось [Там само.- P. 38]. Звичайно, це не безпричинне явище. Проте причини закладені глибоко в людині, у її характеристиках, схильних до зростання й розвитку, її реакції на саму себе й на світ, на новизну світу, новизну внутрішнього світу самої людини. Ці причини мають настільки природну глибину, що не потребують для свого прояву зовнішніх провокуючих факторів. Стан самодостатності – це стан, який характеризується знеацькістю і непередбачуваністю. Так, Д.Кришнамурті про своє переживання пише, що воно прийшло, як спалах [Там само.- P. 18]. І далі: «Знеацька і несподівано з'явилося те «інше». Воно прийшло з такою неохватністю, з такою приголомшливою міццю, що мозок став абсолютно спокійним, очі бачили, тіло відчувало, і мозок був у стані повної пильності без жодної думки» [Там само.- P. 152-153]. Тут можна говорити про природність. Причини призупинки думки в здивуванні (самоздивуванні, самовраженні) виступають як компенсація.

«Записні книжки» багаті на факти того, що переживання самодостатності «з'являється знеацька й зовсім несподівано» [Там само.- P. 39], «...зовсім несподівано зійшло те «інше» з інтенсивною ніжністю й красою, так, що тіло й мозок стали нерухомими» [Там же.- P. 126]. Зупинка активності – це ознака наявності самоздивування (самовраження) як природних компенсаторних механізмів досліджуваного феномена. Проте засвідчуються випадки, коли «прийшло

це «інше» з такою інтенсивністю й міццю, що було неймовірно важко витримати й продовжувати йти по дорозі. Дуже дивно, що кожного разу, коли воно приходить, відчувається щось нове. Воно ніколи не буває таким, яким було раніше, воно завжди несподіване» [Там само.- Р. 168]. Ці замальовки, що вказують на міць та інтенсивність стану самодостатності, перегукуються із випадком із колекції психологічних документів, поданих У.Джемсом у книзі «Багатоманітність релігійного досвіду» [Див.: Джемс У. Многообразие религиозного опыта.- СПб., 1993.- С. 66-67]. У.Джемс подає містичне переживання, складниками якого є характеристики досвіду самодостатності.

Стан самодостатності релігійної духовності може бути різної сили: або мінімальним, який виявляється відстороненістю погляду на довкілля, погляду «ніби зсередини себе», або потужне, коли все стає «баченням». При цьому соціальна програмованість, доцільна діяльність, свідомо поставлені цілі можуть поступитися місцем звичайному часовому самоспоглядальному завмиранню, а відтак і деякому виокремленню себе із соціального середовища. Так, у «Записних книжках» зауважується, наскільки важко витримати тілесно стан самодостатності, щоб продовжити свою доцільну діяльність, зокрема, як це було з рухом по дорозі кудись у призначений пункт: «І по цій дорозі із просвіту між південними пагорбами прийшло це «інше» з такою інтенсивністю і міццю, що було неймовірно важко витримати й продовжувати йти по дорозі» [Notebook.- Р. 168]. У стані самодостатності людина виключається із соціального середовища, так як вона бездіє, свідомість припиняє існування як орган управління діяльністю. Проте усвідомлення присутнє і діяльність при вкрай небезпечних ситуаціях, коли наявна загроза для життя людини, може поновитися. Про нерухомість у стані самодостатності Д. Кришнамурті пише так: «Тіло було зовсім нерухомим, і мозок у стані повного спокою, але обидва пильно усвідомлювали все, не було ні думки, ні судження. Це було якоюсь формою гіпнозу або штучно викликаного стану, адже те, що відбувалося, не могло нічого дати – ні видінь, ні відчуттів – всього цього безглуздя. Це був факт, а факт не приносить ні задоволення, ні страждань. І цей рух не мав нічого спільного з пізнаванням, з відомістю [Там само.- Р. 176]. У даному уривку вказівка на відсутність видінь показує, що тут немає зв'язку з образами, зі снобачними і галюцинаторними явищами психіки. Однак містичний досвід супроводжує звичайно обурлива присутність чогось суто зовнішнього. Для релігійно-містичної традиції – це Бог, найвищий дух. У нерелігійній традиції ми стикаємося з такими міркуваннями, як у Б. Рассела, коли він заперечує будь-що поза

переживаннями людини й замикає все на суб'єктивні переживання, на їх особливості. Про переживання містичного й самодостатнього характеру він, зокрема, пише: «Я сам відчув переживання, які глибоко змінили мій характер. І я думав тоді у всякому разі, що змінився на краще. Цей досвід був важливим, але він не означав існування чогось поза мною» [Рассел Б. Почему я не христианин?: Избр. атеист. произведения.- М., 1987.- С. 298]. Проте у людини може бути й відчуття того, що дещо існує поза нею. Але є факт, коли «інше» може приходити буквально ззовні. І якщо залишити осторонь суб'єктивні переживання авторів містичних замальовок і звести це «інше», «присутність» до звичайних різких і значних перепадів (тобто компенсацій) у стані людини, які помітні зазвичай для інших людей, то це прояснить певною мірою картину. Причому для підтвердження цього є фактичні матеріали. Наприклад, коли до Д. Кришнамурті приходило «інше», в одних випадках сторонні люди помічали це, а в інших все залишалось непоміченим: «У будь-якому випадку в атмосфері все нічого, крім містика, що переживає свій містичний досвід» [Notebook.- Р. 185]. Для стороннього спостерігача містичний стан, що переживається людиною, прихід того «іншого» може бути помітним або ні, залежно від інтенсивності й від зовнішніх проявів.

Силою й інтенсивністю стану самодостатності замовляється робота свідомості, вияв її особливостей, наприклад посилення споглядальності, зниження рефлексивності. Коли міць стану самодостатності посилюється, то свідомість (свідомість, що розуміється як потік свідомості) затихає разом з усіма надмірними потребами як потоком бажань. Д. Кришнамурті у своїх «Записних книжках» так передає зміну інтенсивності стану самодостатності: «Коли йдеш цим шляхом і бачиш прикриті хмарами вогні міста, ця невразлива міць сходить з таким багатством, з такою ясністю, що буквально перехоплює подих... її не міг передати ніякий опис, і все ж вона була тут, як ті темні далекі пагорби і ці дерева на узбіччі дороги. Вона була тут протягом дня без твердості й наполегливості, як шепіт, але тепер вона була тут з такою невідкладністю і з таким багатством, що нічого іншого не існувало. Слова втратили істинне значення. Це зійшло з такою непроникною міццю – ці два слова нероздільні як цвіт пелюстки. Мозок, серце і розум були повністю поглинуті нею, і не залишалось нічого, крім неї. І все ж мимо гуркотіли автобуси, селяни голосно розмовляли і Плеяди тільки-но сплили над горизонтом. Воно продовжувало існувати – були ви на самоті чи йшли з іншими людьми, і воно продовжувало існувати цілу ніч доти, поки не настав ранок серед пальм. Але воно й зараз тут, як шелест серед листя [Notebook.- Р. 211-212]. А в іншому місці: «Воно прийшло так тихо,

як вітерець пролітає над водою» [Notebook.- Р. 240]. Ми бачимо неповторність й індивідуалізованість прояву в кожному окремому випадку, що утруднює узагальнені судження й висновки концептуального характеру. Проте фіксування сутнісних рис даного стану за конкретно-документальним описом дає можливість з великою впевненістю ставити це явище в конкретно окреслене коло феноменів. Встановлені ці сутнісні риси на основі документально-біографічних матеріалів («Записних книжок» Д.Кришнамурті), враховуючи статистичну частоту зустрічання тієї чи іншої характеристики в матеріалах тексту. Риси даного стану характеризуються визначеністю через визначеність самого стану, хоча «кожного разу він приголомшливо новий, і все ж він той же» [Notebook.- Р. 147]. Ці риси збігаються з характеристиками самодостатніх станів, описаних ще в античності [Див.: Антологія кинизма.- М., 1984.- С. 183; Плотин. Эннеады (II) – К., 1996.- С. 137-138; Шелер М. Ресентимент в структуре моралей.- СПб., 1999.- С. 222], на основі чого можна будувати історико-філософські паралелі, звертаючись за подібністю і до інших часових періодів (середньовіччя, Новий і Новітній часи). Ці риси присутні в різних типах містичного досвіду (а також філософських напрямків, і не лише в екзистенціалізмі, а й у позитивізмі), де стверджується як необхідність, так і необов'язковість будь-яких практичних зусиль з набуття подібних станів.

Це пов'язано зі збігом і незбігом за часом досвіду самодостатності з практичними зусиллями у вправах і самим проявом спонтанно-ненавмисного настання досвіду самодостатності в людини. Документалістика дозволяє досить точно визначити основні риси досвіду самодостатності, розмістити їх за значущістю, застосовуючи методи статистики. Спираючись на «Записні книжки» Д.Кришнамурті [Див.: Notebook.- Р. 36, 114, 168], виділимо основні риси переживання самодостатності, перераховуючи їх за значущістю і визначаючи місце кожної з них.

Першою важливою рисою стану самодостатності, що можна розуміти як компенсаторну реакцію на надмірні спонуки [Див.: Проблема человека в западной философии. Переводы.- М., 1988.- С. 194-198], є нерухомість тіла при самоспогляданні, спокій і незворушність. Це вказує на гіперсамодостатність екстатичного осяяння, а відтак і на змінений стан свідомості.

Наведемо деякі приклади із матеріалів «Записних книжок», що засвідчують значущість даної характеристики як у класифікаційному відношенні, так і для порівняння даного стану з багатьма подібними. Д.Кришнамурті постійно згадує нерухомість як якість, притаманну

самодостатності: «Він був невідступно тут... Дивним чином тіло стало зовсім спокійним, нерухомим, але кожний його дюйм був наповнений життям і сенситивний» [Notebook.- Р. 100]. Не лише тіло, але й психіка, мозок нерухомі [Див.: Кришнамурти Д. Записные книжки.- М., 1999.- С. 200, 211, 351, 361].

Звернемося знову до «Записних книжок»: «Наставали вечірні години, і те «інше» зійшло вибухом блаженства: мозок був так само нерухомим, як дерева, на яких жоден листок не ворухнеться. Все стало більш інтенсивним: кожна барва, кожний обрис» [Там само.- С. 225]. При такому стані «зникли всі реакції мозку, він був лише зняряддям спостереження» [Там само.- С. 25], «мозок затих, бо те «інше» було тут» [Там же.- С. 141], «мозок був абсолютно нерухомий, так само як думки і почуття» [Там само.- С. 146], «мозок... зненацька і раптово затихає, зникають усі відповіді, спогади, і відсутня спроба реестрування того, що відбувається. Він повний життєвості, але цілком спокійний» [Там само.- С. 98], «виникла величезна інтенсивність і краса, і все затихло...» [Там само.- С. 98]. Самодостатній стан не означає пасивності, не означає стану, наближеного до просонного. Самодостатній стан має рівень гіпервсеспання, як і будь-який вид осяяння [Див.: Там само.- С. 108]. Хоч воно і є неспанням, але це неспання без руху (компенсація надмірних рухів, надмірних спонук). Уві сні зі сновидіннями з'являється рух. У стані неспання, у стані самодостатності виникає нерухомість. І чим більше посилюється самодостатність, тим більш нерухомою стає людина. У Д.Кришнамурті це описано так: «Існувало «інше»... Інколи інтенсивність зростала до такої міри, що всякий рух ставав неможливим, доводилося сідати» [Там само.]. Проте, якщо стан самодостатності не такий інтенсивний, то можна займатися найрізноманітнішою діяльністю: писати, проводити бесіди. Стан самодостатності в людині посилюється в нерухомості, у спокої, у завмиранні. Дія, у свою чергу, руйнує стан самодостатності, провокуючи стан зараженості навколишнім світом, втягнувши людину в якісь відносини, стимулюючи надмірні спонуки. У «Записних книжках» це описується так: «... протягом усього дня, що б не робив, воно існувало ніби на задньому плані й негайно й безпосередньо наближалось, коли був у стані спокою...» [Там само.- С. 28]. Дія переводить свідомість у стан активності, мимоволі впливає людину в навколишній світ. Проте необхідно зауважити, що нерухомість тіла у стані самодостатності не розуміється як аналогія кататонії й ступора. І навіть зовнішнє завмирання зберігає готовність до початку руху. Нерухомість у даному випадку можна розуміти як некерованість тілом за завданням доцільних устремлінь розуму. І Д.Кришнамурті зауважує, що

«під час ранкової прогулянки тіло й мозок не діяли» [Там само.- С. 63]. Проте ранкова прогулянка відбувалася, а бездію тут можна розуміти як відсутність цілеспрямованих дій. Тобто мова йде про неінтенціональне осяяння. Модернізм вписує даний феномен у філософські системи як неінтенціональне осяяння (у Ю. Хабермаса [Див.: Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне.- М., 2003.- С. 193]), критикуючи М. Хайдеггера, профануючого у своїй філософії даний феномен. Постмодернізм визначає феномен переживання самодостатності як нестимульоване прозріння (у Ж. Дельоза [Див.: Делез Ж. Логика смысла.- М., 1995.- С. 195]).

Д. Кришнамурті у своїх «Записних книжках» вказує, що «... при пробудженні сьогодні вранці була ця дивна нерухомість тіла...» [Notebook.- Р. 58]. «усе, що було прекрасним, набуло тепер ще більшої пишноти, все було опутано ним, був екстаз і сміх» [Там само.- С. 197]. І якщо «вирвалася енергія, що є екстазом» [Там само.- С. 195], то це був усе ж тихий екстаз [Див.: Капра Ф. Уроки мудрости.- М., 1996.- С. 29], оскільки стану самодостатності притаманні тілесний спокій і відчуженість. Стани свідомості людини коливаються, компенсуючи один одного. Якщо довго знаходитися в стані спокою й відчуженості, то спонтанно настане стан рухливості або навіть екстазу, ентузіазму. Проте відчуженість може виявлятися й без видимих причин, стихійно. У «Записних книжках» Д. Кришнамурті зазначає: «... Усвідомив безмежну глибину відчуженості, для неї не було причини, не було сентиментальності або емоційної марнотратності ентузіазму [Notebook.- Р. 49]. Перша риса досвіду самодостатності – нерухомість – вказує на призупинення активності, що властиве самоздивуванню людини своїм внутрішнім світом й що можна пояснити компенсаторним процесом на надлишкові спонуки. Самоздивування – це звичайне явище людської природи й для свого прояву не потребує ніяких практичних зусиль містичного характеру, а з'являється як реакція на новизну, що виникає у внутрішньому світі людини.

Отже, ми підійшли до другої характеристики стану самодостатності – до безпричинності його виникнення, а точніше - до виникнення самодостатності без видимих причин, спонтанно, стихійно, ненавмисне, без видимих стимулюючих агентів. Відсутність таких причин у виникненні стану самодостатності вказує на більш глибокі процеси, які пов'язані з трансформацією особистості, яка не залежить від змінної зовнішньої ситуації, що вводить людину в інший стан душі. Надзвичайна спонтанність виникнення стану самодостатності відрізує багато схожих з ним станів, які можуть виникати при взаємодії тих чи

інших зовнішніх впливів (наркотичні речовини, медитативна техніка, соціальна атмосфера або вплив природи) і тому мати свої особливості. Так чи інакше, штучно викликані стани, їх культивування передбачає якийсь конкретний результат, кінцеву мету й особливість самого стану, залежить від способу і якості впливу. Стан же самодостатності не можна культивувати [Там само.- С. 168]. Цей феномен природного становлення людини в процесі її соціалізації через елімінацію суперечності свідомих і передсвідомих сфер. Самоздивування як елемент самодостатності можна віднести до передсвідомої сфери, так як тільки з нього може починатися розумовий процес. Самоздивування очищає (це «емоція очищення») і тим самим усуває суперечності. Відсутність способів культивування переживання самодостатності заперечує практицизм у цьому відношенні й утверджує необхідність появи постнетиїстичного містицизму в ситуації періоду постмодерну [Див.: Батай Ж. Тексты // Фокин. Философ вне себя. Жорж Батай.- СПб., 2002.- С. 284; Делез Ж. Логика смысла.- М., 1995.- С. 195] в історичному русі від класицизму до постмодернізму, утверджує людину, яка насторожено чекає, вільна від будь-яких впливів, спрямована на саму себе й на світ навкруги себе, утверджує людину, яка не прагне одержати приємні стани штучно, через непередбачувані наслідки несприятливого характеру від цієї штучності. А містична практика, описана в документалістиці, може збігатися, а може й не збігатися за часом з ненавмисним виникненням досвіду самодостатності. Самодостатність ми знаходимо в релігійній духовності, містицизмі. Вона виникає без містичної практики (постнетиїстичний містицизм), без видимих причин. Проте причина повинна бути. Вона полягає не тільки в обмеженні можливості (особливо тілесних) і включенні компенсаторних механізмів, що реалізують ідеальні стани людини як цілісної істоти при нівелюванні в ній дрібних, незначних цілей, які знижують цю цілісність, але й у новизні душевної атмосфери самої особистості й у самоздивуванні цією новизною, у змінах, які дають рівновагу активності й реактивності (чуттєвості) людини.

Третьою значущою характеристикою стану самодостатності є «стан пильності» [Notebook.- Р. 126]. Це стан екстатичного осяяння, ясності свідомості, при якому спостерігається підвищена пильність. Тобто, ми маємо справу не просто зі змінним станом свідомості, а з особливим видом свідомості» [Уилбер К. Высшее состояние сознания // Что такое просветление?.- М., 1996.- С. 273]. Отже, про змінність стану свідомості при самодостатності ми можемо говорити з огляду на рідкість прояву даного феномена при повсякденному неспанні свідомості. Наведемо приклади прояву пильності свідомості при самодостатності,

описані Д. Кришнамурті в його «Записних книжках»: «Цілу годину тривав цей стан, коли мозок не спав, але знаходився у стані неспання, сенситивний і пильний [Notebook.- Р. 82]. Під час стану самодостатності «... мозок і тіло ставали інтенсивно пильними і сенситивними» [Там само.- Р. 150] і «мозок був пильним без будь-яких відчуттів; не існувало ні думок, ні почуттів» [Там само.- Р.181]. При цьому Д. Кришнамурті вказує, що «мозок... приходить в стан повного спокою, тільки пильно спостерігаючи...» [Там само.- Р. 215], але «мозок повинен повністю затихнути, залишаючись сенситивним для пильного спостереження» [Там само.- Р. 225]. Відзначимо той суперечливий факт, що в стані самодостатності, хоч і «не було ні ідей, ні почуттів, і все ж мозок був пильним і сенситивним» [Там само.- Р. 21], «мозок спостерігав...» [Там само.- Р. 139], було наявне «пильне усвідомлення» [Там само.- Р. 216]. Якщо при стані самодостатності немає ідей і почуттів, то це означає, що немає незначущих ідей і відчуттів, що проходить процес очищення від незначущого, що надає особистості цілісності. Самоздивування забезпечує це очищення, яке є компенсацією на «забруднення» надлишковими спонуканими.

Маючи конкретні якості, феномен самодостатності у той же час неповторний. Неповторність можна прослідкувати на документальному матеріалі [Див.: Notebook.- Р. 136]. Ми стикаємося з тимчасовим усуненням будь-яких накопичень у психіці, традицій, досвіду. Це одна із загальних характеристик для розуміння природності подібних станів. Говорити про відсутність досвіду неможливо. Можна говорити про реорганізацію, перетрансформацію і часткове відмирання давнього досвіду в процесі компенсації. Якщо відмирає давній досвід, то заново створюється індивідуальність, виникає переродження людини, зміна його ідентичності.

Обов'язковим компонентом дослідження самодостатності релігійної духовності є визначення загального у висловлюваннях людей, які переживають різний, на перший погляд, досвід (трансцендентний, трансперсональний, трансгресивний, містичний), що важливо і з практичних позицій в умовах модерну, який враховує відмінність у релігійних конфесіях. Особливу значущість у цих висловлюваннях займає ставлення того, хто переживає, до досягнутої ним особливої (або вищої, абсолютної) реальності. Людина, яка пережила цю особливу реальність, оперує у своїй документалістиці й нейтральними словами-характеристиками типу «інтенсивне світло», «абсолютна тиша», «глибоке мовчання». Безпосередній досвід переживання самодостатності як особливої досягнутої реальності поєднує всілякий подібний досвід (досвід

трансцендентний, трансперсональний, трансгресивний, містичний) і слугує смисловим базисом подібних переживань. При оперуванні категорією самодостатності з'являється можливість пов'язати той чи інший досвід (з подібністю досвідів, наприклад досвід творчого прориву, містичний, трансцендентний, трансцендентальний, трансперсональний, трансгресивний досвід), включаючи й досвіди, що належить до різних традицій у містицизмі.

Коли до людини приходить стан самодостатності, то вона - Бог і перестає клястися й боротися сама з собою, щоб виконати обіцяне.

У стані самодостатності прийняте зобов'язання вже не порушується. Лукавий відсутній. Спокуси нема. Тоді можна вже й не клястися. Та й не потрібно займатися цим зовсім. Не клянись зовсім (Мт 14:35), оскільки клятва це те, що вище – так чи ні – у людині. А що вище – так чи ні, то це вже від лукавого (Мт 14:37). Тобто сама клятва від лукавого, за відсутності в людині Царства Божого, бо ж у цей момент (у момент клятви) людина не виконує те, що намітила, що повинна робити, а лише обіцяє виконувати. Під час клятви вона не виконує, а провадить у собі, що понад так, так; ні, ні (Мт 14:37), провадить те, що від лукавого. Коли нема боротьби мотивів у людини й того, що понад так, так; ні, ні (Мт 14:37), тоді людина творить. Тоді ви творите, ви - боги (Ів 38:35). Тоді творить Бог, а точніше, творить Всесильний, всесильне в людині (Бут 1:1) або просто людина в стані самодостатності; небо й землю творить у своїй уяві. І тоді над уявними небом і землею носить Дух Божий (Бит 1:2), тобто ще якоюсь мірою наявний в людині стан самодостатності. Але якщо людина захоплюється у своїх уявленнях, то стан самодостатності зникає, і на його місце приходить пристрасть. Тоді Духа Божого в людині вже немає або ж мало його. І він називає речі (Бут 1:4, 1:8), творить захоплено, втративши повноту.

Людина мінлива. Вона або має повноту, про яку говорить Святе Письмо (Ів 1:11), або втрачає її. Це властиво будь-якій людині. Це було притаманне й слов'янину давньої України-Русі до того, як святі тексти Біблії проникли на територію Київської Русі. Стан повноти людського духу відображений у дописемному фольклорі, у замовляннях, піснях і прислів'ях українців. Це особливо виражено, коли починають мову про частку. Сама частка може виступати як повнота, як божественність, коли ця частка велика (велика частина, повна частина, повнота, коли вже й частини немає). У такому випадку людина відчуває щастя, повноту щастя. Опис щастя в українському фольклорі збігається з описом стану самодостатності людини як стану повноти. Цей стан має характеристику спонтанності. Цьому стану властиво спонтанно виникати в людині. Тоді

повнота щастя як лихоманка нападає на людину, коли захоче [Потебня А.А. Слово и миф.- М., 1989.- С. 478].

Християнство, проникнувши на територію України-Русі, збагатило давніх слов'ян щодо розуміння самодостатніх станів людського духу, принісши із собою у текстах Біблії опис повноти й щастя, додавши до вже наявного фольклору додаткові грані. Проте це незначні додатки порівняно з сучасністю. Сучасне комунікативне суспільство привнесло масив розуміння повноти і щастя, які описані в релігіях різних народів, описи яких подані різними містичними шкалами із різних куточків світу. Варто сучасній людині увійти в Інтернет як релігія й містичні вчення всіх рас, всіх народностей постають текстами й картинними зображеннями, фільмами. Найбільш суттєві й багатосторонні описи повноти й щастя як самодостатнього стану людського духу подані в таких містичних вченнях, як суфізм, даосизм, дзен-буддизм. Стосовно цього звертає на себе увагу даосизм, де повнота подібна до пустоти [Дао дэ цзин // Древнекитайская философия. Собрание текстов: В 2 т.- М., 1972.- Т.1 – С. 128], Але в той же час ця повнота невичерпна [Там само.- С. 116]. Такі здавалося б суперечливі висновки навряд чи містять за своєю суттю суперечності, так як описують стани людського духу, які невичерпні у своїй своєрідності. Можуть бути заперечення в тому плані, що християнській культурі не властивий розгляд розуміння пустоти. Це притаманно даосизму, буддизму. Тому християнство, даосизм і буддизм зовсім відрізняються й не мають чогось подібного. Проте, якщо пустота стосується стану духу людського, то проступають явні схожості християнства, даосизму, буддизму. Прикладом може стати християнська убогість духу. У Біблії мова йде про те, що блаженні убогі духом. У цьому разі убогість і пустота виступають синонімами.

На закінчення зауважимо, що невичерпність розуміння станів людського духу привносить сучасність, сьогоденне комунікативне суспільство, у якому всі культури світу, культури різних народів взаємодіють, збагачуючи одна одну у своєму взаємопроникненні. Це видно на прикладі християнства, даосизму, буддизму, релігії давніх українців і сучасного містицизму.

Х.Хоффманн* (м. Краків, Польща)

СВЯТОЕ МЕСТО КАК ПРЕДМЕТ ИЗУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ РЕЛИГИИ

География религии является одной из младших (но динамично развивающихся) областей религиозно-исследовательских исследований. Предмет её интересов – это взаимные связи, которые выступают между религией и географической средой. С одной стороны, исследуется влияние географической среды на формирование религиозных воззрений, а с другой – обратная связь, то есть влияние какое оказывает религия на изменение географической среды. Кроме того, эта область религиозно-исследовательских исследований занимается распространением (или сокращением) отдельных религий, демографическо-статистическими вопросами, а также анализом топографии святых мест (*hierotopografia*), проблемами религиозных миграций (в том числе религиозного беженства), паломничества, миссий, религиозной туристики и т.п. [Jackowski A. Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii.- Kraków, 2003.- S. 9-21].

В области анализа топографии святых мест можно заметить принцип, что всё, что обнаруживается в пейзаже как необыкновенное (благодаря своей величине, оригинальности, одинокости или недоступности), вызывает уважение или метафизический страх. Отдельной проблемой, тонко связанной с географией религии, являются вопросы: ботаники религии, географии табу, экологии религии и т.п.

Термин *география религии* использовал впервые английский писатель, учёный и врач сэра Thomas Brown в изданной в 1642 году в Лондоне работе «*Religio Medici*» [Jackowski A. Geografia religii. B: Religia. Encyklopedia PWN.- Warszawa, 2002.- Т. 4.- S. 165-166]. Зато этнограф Oskar Ferdinand Peschel в работе «*Völkerkunde*» (Leipzig, 1874) первым

* Хоффманн Х. – доктор філософії, професор Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету (Краків, Польща).